

پوشاک ساسانی
تشابه پوشاک مردانه در دوره قاجار
با
پوشاک مردانه در دوره ساسانیان
(نقش برجسته اردشیر اول در فیروز آباد فارس)

ترجمه و پژوهش:

ناهید زندی پاییز ۱۴۰۲

چکیده

در این مطالعه و بررسی پیش رو در ابتدا به تفحص و دقت در پوشاک دوران ساسانی آن هم بگونه اجمالی و بیشتر به نقوش و جنس پارچه و گستردگی کاربری پوشاک ساسانی در طول جاده ابریشم پرداخته شده و اینکه با مقایسه تطبیقی نقوش برجسته حک شده بر روی سنگ و همچنین دیگر آثار بازمانده از جمله نقوش سیمین و زرین بجای مانده در این دوران با آثار دیگر از جمله قبای مردانه دوران قاجار به نکات بسیار حائز اهمیتی در دل تاریخ بصری هزاران سال این سرزمین دست یافت که در واقع این تداوم تاریخی و فرهنگی هزاران ساله اهمیت پیشینه تاریخی سرزمین ایران را چندین برابر می نماید.

کلید واژه

پوشاک ساسانی، نقوش برجسته ساسانی، جاده ابریشم، نماد شناسی، پوشاک مردانه ساسانی، پوشاک مردانه قاجار

مقدمه

قلمرو حکومتی ساسانیان در طول دوره باستان به مدت ۴۲۷ سال گستره وسیعی را به خود اختصاص داده و در این مدت زمان نسبتاً طولانی، آثار و هنرهای آن بسیار متداول بوده است و از جنبه های مختلف می توان به آن نگریست. یکی از نکات برجسته ای که از طریق آن می توان به نگرش هنری این مردمان پی برد، نحوه پوشش و پوشاک ساسانیان می باشد و از طریق آثار بجای مانده، من جمله نقوش برجسته، ظروف سیمین و زرین، و دیگر هنرهای تجسمی نیز قابل مطالعه و بررسی می باشد و از طریق مقایسه تطبیقی با دیگر آثار بجای مانده در دیگر دورانهای تاریخی خصوصاً در این جستار آثار دوره قاجار مطالعه و بررسی نمود.

پوشاک ساسانیان

قلمرو حکومتی ساسانی که نام رسمی اش ایرانشهر بود، پایان دوره ایران باستان و آخرین امپراتوری ایرانی پیش از حمله اعراب به ایران در سده ۸ و ۷ میلادی بود، که از سال ۲۲۴ تا ۶۵۱ میلادی به مدت ۴۲۷ سال به ایران فرمان راند و از خاندان ساسان به حساب می آمدند.

در این مدت زمان نسبتاً طولانی آثار و هنرها بسیار متداول بوده است و از جنبه های مختلف می توان به آن نگریست یکی از نکات برجسته ای که از طریق آن می توان به نگرش های هنری این مردمان پی برد نحوه پوشش و پوشاک مردمان این دوران می باشد، پوشاک ساسانی (پارسی میانه :جامگ یا پیکموگ) نامیده می

شد که به پوشاک سایر مردمان ایرانی تبار آن دوره شباهت بسیار داشت. از این پوشاک به ویژه در اسب سواری استفاده می شده است، عمده ترین منابع اولیه برای مطالعه پوشاک ساسانیان ، شکل های هنرهای تجسمی به ویژه نقش برجسته های سنگی است. (Wikipedia. Org.wiki)

همچنین در سایر هنرهای بصری (قلم زنی بر روی ظروف سیمین و زرین و نقاشی ساسانی) نیز قابل مطالعه و بررسی است.

پوشاک ساسانی شامل: شلوارهای گشاد و پیلی دار (loose-fitting), چکمه ها ، تونیک تا سر زانو که به وسیله کمربند بسته می شده است. (kamar) و همچنین یک کفتان سنگین که در روی قفسه سینه به وسیله یک بند بسته می شده کمربند را می پوشانده است ، مدارک ارائه شده در قرون ۳ و ۴ میلادی ، تونیک ها به گونه ای بوده اند که در انتهای دو طرف به گونه مربع شکل نمایش داده می شوند.

در اواخر قرن ۴ میلادی لبه های پایینی تونیک گرد شده است، تزئینات و نقوش پارچه ها به صورت نقوش برجسته می شوند و در قرون ۶ و ۷ میلادی که نمونه بارز آن در نقوش برجسته تاق بستان عینیت می یابد و قابل مشاهده می باشند.

از دیگر مواردی که در آن می توان به پوشاک ساسانی پی برد مهرهای سلطنتی هستند ، که اعضای خانواده سلطنتی و اشراف یک دامن گنبدی شکل برتن دارند ، یا کلاههایی منقوش kulaf با علائم نجابت خانوادگی به نام نشان nisan و بر کناره ها ، اغلب با دیادم diadem دربانهای سلطنتی تزئین می گردیدند.

پادشاهان ساسانی اهدا کردن ردهای سلطنتی و جواهرات را به عنوان نشانی متمایز برای دریافت کنندگان در نظر می گرفتند که به عنوان مرتبه اجتماعی شمرده می شده است تا از این طریق اشراف زادگی را خصوصا برای خانواده هایی که برایشان حائز اهمیت بوده اند نشان دهند، در واقع این روش نمایانگر مرتبه اجتماعی تلقی می شده است و مانند جواهرات و جنس لباس و نقش هایشان دارای اهمیت بسزایی بوده اند (canepa,matthew ۲۰۱۸).

زنان اشراف زاده اغلب ردای بلندی برتن داشتند، که در زیر بالاتنه به وسیله نواری بسته می شده است، و در روی شانه چپ گره می خورده و به عنوان حجاب کامل استفاده می گردیده است.

دست بافته های ساسانی در منابع چینی، اسلامی و دوره کلاسیک به عنوان کالای ارزشمندی به حساب می آمده که در طول جاده ابریشم مورد داد و ستد قرار می گرفته و در میان دیگر دست ساخته های دوران ساسانی نیز شباهت هایی با نقوش پارچه های ساسانی قابل رویت است .

صراحت و درخشندگی انتقال یافته دست بافته ها، که در واقع خود بیانگر مواد به کار رفته در ساخت آنان می بوده و همچنین باورها و تاثیرات زیبا شناختی در طرح های آنان ، خود بیانگر تولید در کارگاه هایی است که در مناطق مختلفی در سراسر امپراتوری ساسانی و دنیای متمدن آن زمان تاثیر می پذیرفته که این امر

چندگونگی را به وضوح نمایان می سازد و در سایر امور من جمله تجارت، مبادلات و سایر صنایع دستی بومی که دارای ودیعه های هنری فراوانی بوده اند دیده می شود که از آن به عنوان سوغات در سرتاسر امپراتوری استفاده می گردیده است، به وضوح نمایان می باشد در این میان می توان به یک نوع پارچه ای ابریشمی اشاره نمود که به نام samite نامیده می شده است و در ابعاد و اندازه های متنوع بوده است و اغلب از سایت باستان شناسی در طول جاده ابریشم یافت گردیده اند.

سامیت samite در واقع یک دست بافته از نخ ابریشم می باشد که بسیار گرانبها و مجلل بوده و در طول دوره قرون وسطی کاربرد داشته و شامل نقوشی بوده که به وسیله نخ های طلا و نقره بافته می شده و دارای الگوهای بافتنی بوده اند که قطور می باشند، در واقع طرحها و نقوش به کار رفته در پارچه ها دارای موتیف ها و الگوهای می باشد که در سرتاسر جاده ابریشم، به وسیله تجار و گروههای انسانی در حرکت در طول جاده ابریشم ، در کالا ها و پارچه ها گسترش می یافت.

به عنوان مثال ، در دو قطعه سامیت samite می توان به یک جفت اسب بالدار و در دیگری یک بز وحشی اوراسیا را مشاهده نمود، که به وسیله دوایر مرواریدی شکل احاطه گردیده بودند، که در سایتی در آنتینوپولیس Antinopolis یک شهر یونانی - رومی است و در اواخر دوره بیزانس در شهری در مصر در ۱۳۰ پ.م بنیان گذاری شد، و تا ۱۰ میلادی سکونت داشته ، یافت گردیدند.

گفتنی است از لحاظ نماد شناسی ، در نقوش به کار رفته در پارچه های ابریشمی (نقوش اسب بالدار و بزهای دارای گردن بندهای مرواریدی) در اطراف گردن ، و همچنین رانهای شناورند که در واقع سمبل های ساسانی در فلات ایران زمین در سال ۲۲۴-۶۵۱ میلادی حائز اهمیت است و در واقع حیوانات در صفوف منظم در دو طرف راست و چپ در حرکت می باشند و اسب بالدار می که در وسط یک مدالیون به تصویر کشیده شده اند . و در واقع چنین طرح هایی در بافته هایی با کیفیت عالی در هنر ساسانی کاملاً عجین و شناخته شده اند و در کارگاه هایی ساخته می شدند که احتمالاً زیر نظر دربار سلطنتی ساسانی بوده اند.

گونه دیگری از پارچه هایی که در این دوران تولید می شدند می توان به روش تابیدن های سه گانه به منظور تار و پود اصلی که به صورت نمدهای محکم بافته می شدند، اشاره نمود، و رنگ هایی که در تار و پود آن به کار می رفته به گونه ایی است که با پس زمینه دارای کنتراست رنگی می باشند که از این طریق ایجاد بعد یا حجم می نمودند. نمونه های دیگری از دست بافته های این دوره می توان به شلوارهایی اشاره نمود که دارای نقش های سلطنتی بوده اند و دارای ویژگی هایی هستند که نوعی از پوشش سلطنتی در نظر گرفته می شدند به هر حال این نکته در نظر گرفته شده است که شلوارهای این دوره تولیدات محلی و داخلی بوده اند بیشتر از آنکه وارداتی باشند و دارای نمونه های اولیه طرح هایی هستند که در سرتاسر امپراتوری ساسانی به کار می رفته است و در تمامی مسیر جاده ابریشم استفاده شده اند، و در واقع به کار بردن طرح های مدالیون در طول جاده ابریشم یافت شده اند ، و از آن میان چنانچه که پیش تر اعلام شد در شهر آنتینو پولیس Antinopolis

یک شهر یونانی- رومی در مصر می باشد که در آن چنین پارچه های با طرح ساسانی یافت و در سوی دیگر امپراتوری ساسانی در نقاشی های سغدیان که تاثیر پذیری مستقیم از طرح های ساسانی در دست بافته های آنان نیز یافت می گردد. باید به این نکته اذعان داشت که تمامی ویژگی های ذکر شده در دست بافته های یافت شده در مسیر جاده ابریشم برگرفته از دست ساخته های مردمان فلات ایران بوده اند که در سرتاسر جاده ابریشم گسترش یافته بوده اند همچنین ذکر این نکته ضروریست که طرح های ترکیبی که در پارچه های سامیت samite وجود داشته اند، برگرفته از هنرهای بافته ی چینی می بوده اند که با دوایر مروارید شکل در مرکز و شکارچیان در اطراف و همچنین منقوش به کتیبه های چینی نیز بوده اند، و این پارچه ها نمونه های بسیار عالی هستند که مربوط به نیمه پایانی قرن ۷ میلادی در سبک تانگ tang بافته شده اند، که چنین طرح هایی را می توان در نقوش برجسته شکارگاه سلطنتی طاق بستان و همچنین در ظروف سلطنتی فلزی یافت که در دیگر هنرهای چینی در دوره تانگ می توان مشاهده نمود.

گفتنی است که پارچه های ابریشمی با طرح های مدالیون که رایج در سلسله تانگ بوده اند، با دستخط چینی در آرامگاه های قرن ۶ میلادی در فلات ایران نیز یافت گردیده اند، در گاهنگاری سلسله سو sui که مربوط به سال های ۵۸۹-۶۱۸ میلادی می باشند، دست بافته های ابریشمی و نخ طلا که از طرف امپراتوری ساسانی به این سلسله هدیه داده شده اند نیز مشاهده می گردد.

این نظریه وجود دارد که کارگاه های ابریشم بافی چینی در بافت پارچه های خود از طرح هایی که توسط ایرانیان به کار برده می شده استفاده می کردند، و از موتیف های پرندگان یا حیوانات و طرح های مدالیون به کار می گرفتند.

در واقع هنر طراحی ساسانی نقش بسزائی در آثار هنری همسایگان خود نیز داشته اند و در آثار هنری بیزانس نیز تاثیر پذیری آن به گونه شگرف قابل مشاهده می باشند که در گستره عظیم جاده ابریشم قابل مشاهده و تفحص می باشند. (Encyclopedia. Iranica)

نقش تاج بخشی اردشیر اول در فیروز آباد فارس

این نقش برجسته در پانزده کیلومتری فیروز آباد و در سمت راست رودخانه تنگاب بر صخره حک شده است و مراسم تاج بخشی را نمایان می سازد، اردشیر اول و اهورامزدا در طرفین یک آتشدان ایستاده اند، در واقع آنچه که در این نقش برجسته حائز اهمیت است پوشش افراد حاضر در صحنه ی به تصویر کشیده شده می باشد. حال با دقت در نحوه پوشش اردشیر اول، گویای نحوه پوشاک مردان در دوران ساسانی است به خصوص طبقه اشراف و حاکم در جامعه باستان است که با دقت در یک مراسم رسمی به تصویر کشیده شده اند در واقع لباسی که بر تن اردشیر اول ساسانی است، قبایی بلند می باشد که دارای آستینی بلند است. اردشیر در این نقش برجسته تمام رخ بوده و بر کمرش کمر بندی بسته است که از آن شمشیری آویخته است و شلواری گشاد نیز بر تن دارد که از قسمت انتهای پیراهن تا بر روی زمین ادامه دارد.

این نحوه پوشش در طول تاریخ و با توجه به جایگاه اجتماعی افراد متفاوت می باشد. اما با نگاهی عمیق می توان به این نکته پی برد که همواره دارای تشابهات اساسی با یکدیگر می باشند چنانکه پس از گذشت ۱۷ قرن تشابه ظاهری در پیراهن مردانه دوره قاجار به وضوح قابل درک است، در واقع یکی از لباس های مورد توجه و علاقه مردان قاجاری قبا می باشد که همیشه رنگ یکدست داشته است و اندازه آن تا روی زانو می رسیده و جلوی این پیراهن مردانه روی هم قرار می گرفته و قسمت های مختلف بدن را کاملاً می پوشانده و دارای آستین های بلند بوده است که همانند پوشش اردشیر اول در نقش برجسته ساسانی است (شریعت پناهی ۱۳۷۲) لباس مردانه قاجاری و تشابه ظاهری آن با پیراهن ساسانی که بر تن اردشیر اول می باشد و از طریق مطالعه تطبیقی مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته گویای این نکته است که بعد از گذشت ۱۷ قرن تداوم پوشش مردانه دوره ساسانی در پوشش مردان دوره قاجار قابل ادامه یافته است

ودارای ارزش مطالعاتی بسیار بوده و گویای اصالت و تداوم ساختار فرهنگی پوشش مردمان ایران می باشد.

منابع

Camera, Matthew (۲۰۱۸). "dress persian" Oxford University press

۲. peck, Elsie's. (۱۹۹۲) "clothing in the sasanian period" london and new York

۳. ph. Ackerman, "textiles though the sasanian period" new York ۱۹۳۸

۴. Encyclopedia Iranica

۵. wikipedia. org, wiki

۶. شریعت پناهی، سید حشام الدین "اروپایی ها و لباس ایرانیان"، تهران: قومس ۱۳۷۲

۷. پولاک، یاکوب. ادوارد، "ایران و ایرانیان"، مترجم رحیم رضا ملک زاده